Kiljuhanhia *Anser erythropus* Norjan Porsanginvuonon syyskerääntymisalueella.
© **Tomas Aarvak**, NOF/ BirdLife Norja

Voiko Tringan alueella vielä nähdä villin ja vapaan kiljuhanhen?

Teksti **Petteri Tolvanen**

Tämän juttusarjan 13 vuotta sitten julkaistussa ensimmäisessä osassa (Tringa 1/2007) kiljuhanhien yksilömäärä Oulun seudun kevätlevähdysalueella oli pudonnut alle kymmeneen yksilöön keväässä, ja Pohjolan kiljuhanhikannan tilanne näytti hyvin synkältä. Jutussa pohdittiin, onko Tringan alueella enää mahdollista nähdä luonnonvaraista kiljuhanhea, ja onko toiveita Pohjolan kiljuhanhikannan elossa säilymisestä ylipäänsä? On aika päivittää tilanne, sillä se on muuttunut paljon – ja positiiviseen suuntaan!

Pohjolan kannan alamäki on käännetty kasvuun

Pohjolan alkuperäisen, luonnonvaraisen kiljuhanhikannan muuttoreitit ja levähdysalueet tunnetaan varsin hyvin, ja kaikilla tärkeimmillä kerääntymisalueilla Euroopassa Norjasta Kreikkaan on varsin hyvä vuosittainen seuranta. Ajantasaisia havaintoja koko muuttoreitiltä voi seurata osoitteesta *www.piskulka.net*. Viime vuosien suurimmat kerralla yhdellä paikalla lasketut yksilömäärät ovat olleet noin 130 yksilöä, kun kannan aallonpohjassa 15 vuotta sitten ne olivat vain 50 yksilön luokkaa.

Kannan aallonpohjavaihe ja siitä toipuminen näkyvät hyvin WWF:n kiljuhanhityöryhmän Oulun seudulla lepäilevistä kiljuhanhista keräämästä kevätseuranta-aineistosta (Kuva 1), joka on maailman pisin havaintosarja lajin kannan kehityksestä. Kannan kasvu tapahtuu – kuten on tyypillistä arktisille lajeille – hyppäyksittäin hyvien myyrä- ja sopulivuosien sykleissä. Edelliset hyvät poikastuotannon vuodet Pohjolan kiljuhanhikannassa olivat 2011 ja 2016. Toivottavasti tämä vuosi olisi seuraava.

Tämän juttusarjan ensimmäisen osan (Tolvanen 2007) aikaan kannan syvin aallonpohja oli juuri ja juuri ohitettu, mutta siihen ei vielä uskallettu uskoa. Sen jälkeen yksilömäärät ovat kääntyneet riemastuttavaan kasvuun. Vuonna 1985 aloitetun Oulun seudun kevättarkkailun historiassa ylitettiin sadan yksilön raja ensimmäisen kerran keväällä 2016.

Muuttuneet muuttoreitit

Viimeisen kymmenen vuoden aikana Pohjolan kiljuhanhien muuttoreitit, levähdysalueet ja muuton aikataulu ovat muuttuneet, kuten muillakin arktisilla hanhilla. Muutoksen taustalla on ihmisen aiheuttama ilmaston lämpeneminen, joka pidemmällä tähtäimellä uhkaa vakavasti kiljuhanhea samoin kuin muitakin tunturilajeja paljakan kutistuessa.

Edelleenkin Pohjolan luonnonvaraisen kannan poikueet emoineen kokoontuvat elokuussa Pohjois-Norjan rannikolle syyskerääntymisalueille – lähinnä Porsanginvuonon perukkaan, mutta myös Varanginvuonolta on viime vuosina saatu uudestaan syyshavaintoja. Norjasta ne eivät kuitenkaan enää suuntaa elo–syyskuun vaihteessa itään Kaninin niemimaalle, vaan muuttavat syyskuun puolivälissä Suomen yli lähes pysähdyksettä Pohjois-Kreikan Kerkíni-järvelle, joka on niiden päätalvehtimisalue.

Aiemmin syysmuuton ohjelmassa ollut pitkä välipysähdys Unkarin Hortobágyssa on jäänyt lähes kokonaan pois. Aiemmasta poiketen Pohjolan kiljuhanhet viettävät nykyisin käytännössä koko talven Kerkínillä, kun aiemmin ne siirtyivät sieltä keskitalveksi edelleen Évros-joen suistoon Kreikan ja Turkin rajalle, ja kylmimpinä jaksoina sieltäkin edemmäs.

Kevätmuutolla Pohjolan kiljuhanhet edelleen tekevät perinteisen välitankkauksen Hortobágyssa. Sieltä kevätmuutto jatkuu huhtikuun puolivälin jälkeen Viroon. Matkalla osa kannasta saattaa pysähtyä vähäksi aikaa Puolan Biebrzaan tai Liettuan Niemen-joen (Nemunas) suistoon.

Virossa aiemmin merkittävät kevätlevähdysalueet Matsalussa ja Noarootsissa autioituivat vuoteen 2016 mennessä. Siitä alkaen oli epäselvää, missä korvaava huhtikuun loppupuolen levähdysalue sijaitsee. Ratkaisun asiaan toi Mr. Blue, Norjan BirdLifen kiljuhanhitutkijoiden toukokuussa 2018 Porsanginvuonolla kaularengaslähettimellä varustama kiljuhanhikoiras. Sen avulla selvisi, että huhtikuun lopun levähdysalue sijaitsee nykyisin Hiidenmaan Käinassa.

Virosta Pohjolan kiljuhanhet jatkavat kevätmuuttoaan pohjoiseen huhti–toukokuun vaihteessa, ja seuraava etappi on Oulun seudun perinteinen levähdysalue Perämeren rannikolla. Toisin kuin tämän juttusarjan edellisessä osassa, kevätmuuttoreittiä eteläisen Suomen yli ei tarvitse enää arvailla, kiitos lähetintä

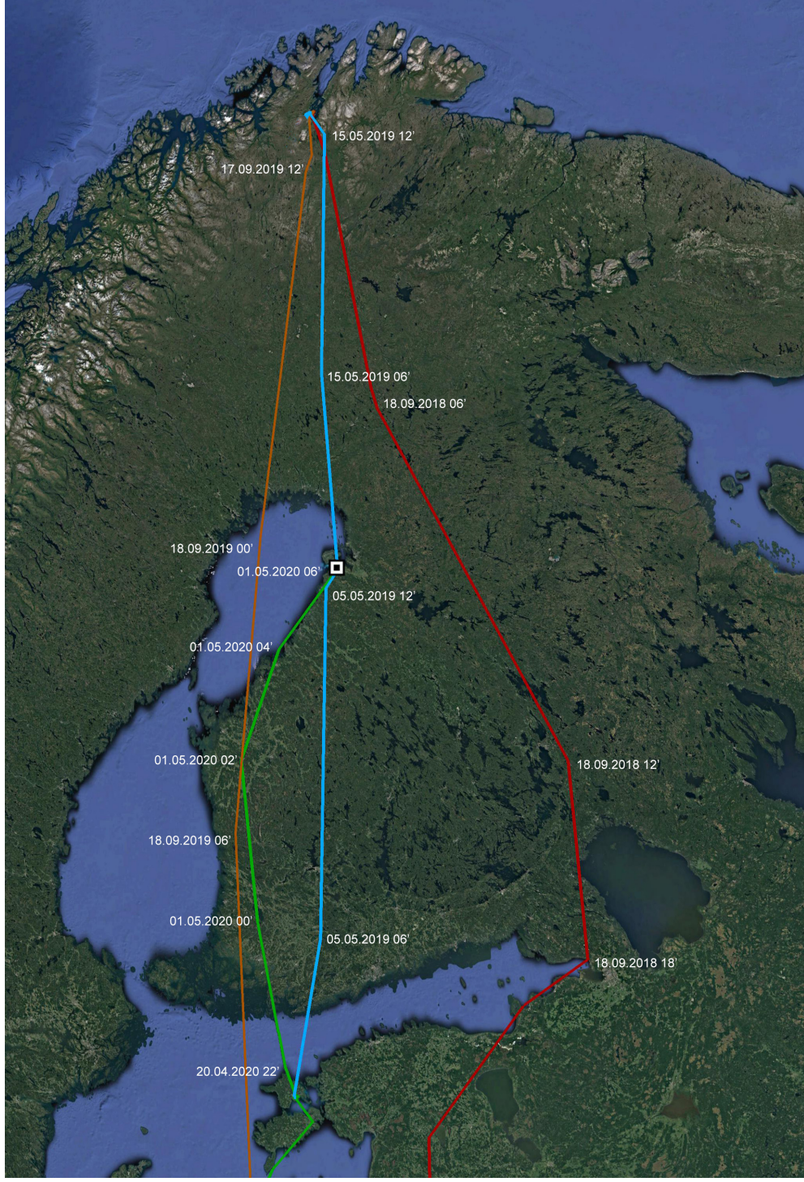

Kuva 2. Kiljuhanhikoiras Mr. Bluen kevät- ja syysmuuttoreitit Suomen yli 18.9.2018 (punainen viiva), 5.-15.5.2019 (vaaleansininen), 18.9.2019 (ruskea) ja 1.5.2020 (vihreä).

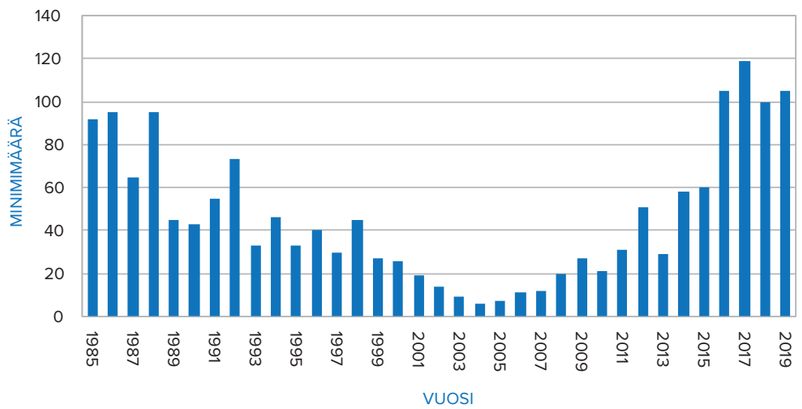

Kuva 1. Kiljuhanhien keväiset yksilömäärät Oulun seudun levähdysalueella vuosina 1985–2019. Lähde: WWF kiljuhanhityöryhmä.

Kiljuhanhia lennossa Norjan pesimäalueella. Huomaa silmärenkaat.
© **Tomas Aarvak**, NOF/ BirdLife Norja

Tringan alueella todennäköisintä olisi havaita muuttava tai muutolta pysähtynyt Pohjolan kannan villi ja vapaa kiljuhanhi alueen läntisimmissä osissa vapun tienoilla.

kantavan Mr. Bluen. Sen kevät- ja syysmuuttoreitit Suomen yli on esitetty kuvassa 2. Muuttoreitti kulkee – tuulista riippuen – Tringan alueen läntisimpien osien yli, tai vielä lännempää.

Mistä voi tietää, onko kiljuhanhi villi ja vapaa?

Pohjolan kannan toipuessa Pohjolan villejä ja vapaita kiljuhanhia voi olettaa nähtävän Suomessa aiempaa enemmän, vaikka erittäin harvinaisia ne toki ovat edelleen. Tringan alueella todennäköisintä olisi havaita muuttava tai muutolta pysähtynyt Pohjolan kannan villi ja vapaa kiljuhanhi alueen läntisimmissä osissa vapun tienoilla.

Yksittäinen Suomessa, varsinkin perinteisen Oulun seudun levähdysalueen ulkopuolella ja Pohjolan villin kannan muutosta poikkeavaan aikaan, havaittava kiljuhanhi ei kuitenkaan välttämättä ole Pohjolan luonnonvaraista, vaan todennäköisemmin jotain muuta kantaa.

Pohjolan luonnonkannan lisäksi vaihtoehtoja on satunnaisten, yleensä renkaallisten tarhakarkulaisten lisäksi kaksi: Ruotsin istutusperäinen, geneettisesti sekava kanta sekä Venäjän luonnonkanta. Ilman linnun alkuperän paljastavaa rengasta yksilön alkuperää voi vain veikkailla. Käytännössä kaikki renkaalliset – ja varsinkin värirenkaalliset – kiljuhanhet ovat Ruotsin istukkaita.

Ruotsissa elää istutusperäinen, paitsi genetiikaltaan myös muuttoreitiltään ihmisen manipuloima kanta, jonka yksilöitä harhautuu säännöllisesti myös Suomeen. Alkuperäinen, perustava osa tästä kannasta on monta kertaa tarhaushistorian aikana risteytynyt tundrahanhen kanssa. Muun muassa tästä syystä Ruotsin kantaa pidetään uhkana Pohjolan luonnonkannalle. Tämän kannan luonnossa syntyneet jälkeläiset ovat renkaattomia.

Ruotsin kannan geneettistä ongelmaa on yritetty laimentaa viime aikoina perustamalla Ruotsiin uusi tarhakanta Venäjältä tuoduista lajipuhtaista kiljuhanhista. Näitä lintuja on (väri)rengastettuna vapautettu Ruotsissa luontoon runsaasti, ja niitä on viime vuosina havaittu säännöllisesti myös Suomessa. Osa näistä uuden tarhakannan istukaslinnuista on mahdollisesti – ruotsalaisten tavoitteen mukaisesti – liittynyt Ruotsin istutusperäiseen luonnonkantaan ja pariutunut vanhan tarhakannan jälkeläisten kanssa. Useimmat Suomessa varhain keväällä tai kesällä, monesti kummallisissa paikoissa, havaittavat kiljuhanhet ovat todennäköisimmin tätä sekalaista Ruotsin istutuskantaa.

Toiseksi, Euroopassa talvehtii tundra- ja tundrametsähanhien parvissa pieni määrä niiden mukaan ”väärälle” muuttoreitille harhautuneita Venäjän luonnonkannan kiljuhanhia. Niitä voi olettaa esiintyvän Suomessa hieman aiempaa useammin, kun Suomessa lepäilevät tundra- ja tundrametsähanhimäärät ovat kasvaneet. Samalla myös EU:n alueella talvehtivien Venäjän luonnonkannan kiljuhanhien yksilömäärä on hitaasti kasvanut, ja on nyt jo samaa suuruusluokkaa kuin Pohjolan luonnonvarainen kanta.

Niinpä Tringan alueella huhtikuun lopulla tai toukokuun alussa – eli Pohjolan luonnonkannan muuttoaikaan – havaittujen renkaattomien kiljuhanhien kohdalla kaikki kolme alkuperää – Ruotsin istutusperäinen kanta, Venäjän luonnonkanta tai Pohjolan luonnonvarainen kanta – ovat mahdollisia ja karkeasti yhtä todennäköisiä. Venäjän luonnonkannan lintujen esiintymisen todennäköisyys noudattelee tundra- ja tundrametsähanhien esiintymistä. Muina vuodenaikoina todennäköisin Suomessa havaittavan kiljuhanhien alkuperä on Ruotsin istutuskanta.

VIITTEET

Tolvanen, P. 2007: Voiko Tringan alueella vielä nähdä villin ja vapaan kiljuhanhen? Tringa 34 (1/2007): 2-7.

Petteri Tolvanen on kirkkonummelainen lintuharrastaja ja WWF:n suomalaisen luonnon suojeluohjelman päällikkö. Hän on ollut mukana WWF:n kiljuhanhityöryhmän toiminnassa 30 vuotta.